

Audierea persoanei vătămate și drepturile apărării

Victim's hearing and the defense's rights

Drd. **Alexandrina PERIAN***
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Drept

Abstract

The initiation of the criminal process incites divergent interests that must be reconciled. On the one hand, for the accused, his life, freedom and reputation are at stake, so that the necessary means for the effective exercise of the right to defense must be recognized in his favor. The victim, already harmed by the commission of the criminal act, is directly interested in avoiding repeated or secondary victimization, so the criminal policy of the state and subsequently, the judicial bodies must be oriented towards the adoption of effective measures in this regard.

Finally, reconciling the accused's right to defense with the victim's right not to be subjected to repeated or secondary victimization can be problematic in practice.

Keywords: *defense's rights; effective defense; victim's hearing; preliminary hearing.*

Rezumat

Declanșarea procesului penal naște interese divergente care trebuie conciliate. Pe de o parte, pentru acuzat intră în joc viața, libertatea și reputația sa, astfel că în favoarea acestuia se impun a fi recunoscute mijloacele necesare pentru exercitarea efectivă a dreptului la apărare. Persoana vătămată, deja prejudiciată prin săvârșirea faptei penale, este direct interesată să evite victimizarea repetată sau secundară, astfel că politica penală a statului și subsecvent, organele judiciare trebuie să fie orientate înspre adoptarea măsurilor eficiente în acest sens.

În final, concilierea dreptului la apărare al acuzatului cu dreptul persoanei vătămate de a nu fi supusă victimizării repetate sau secundare poate fi problematică în practică.

Cuvinte-cheie: *drepturile apărării; apărare efectivă; audierea persoanei vătămate; audierea anticipată.*

1. Introducere

Declarația persoanei vătămate, de regulă administrată înainte de începerea procesului penal, constituie un mijloc de probă deosebit de important în economia acestuia, din perspectiva informațiilor conferite organelor de urmărire penală, fiind plasată cel mai aproape de momentul săvârșirii infracțiunii.

Cu toate acestea, audierea persoanei vătămate, anterior începerii urmăririi penale, poziționează subiectul represiunii penale într-o situație dezavantajată, întrucât nefiind prezent la efectuarea procedurii probatoriu, nu poate adresa întrebări care să plaseze sub semnul întrebării credibilitatea persoanei care se pretinde a fi prejudiciată prin săvârșirea unei infracțiuni.

De aceea, poziția dezavantajată în care este plasat acuzatul, prin audierea persoanei vătămate anterior începerii urmăririi penale, trebuie contrabalansată prin recunoașterea în favoarea primului a mijloacelor necesare, cum ar fi înregistrarea declarației, reaudierea cu titlu excepțional sau audierea anticipată în cursul urmăririi penale în fața unui judecător, apte să combată versiunea persoanei vătămate.

* alexandrinaperian@yahoo.com.

2. Impactul transunerii în dreptul intern a standardului minimal de protecție a victimelor stabilit prin Directiva 2012/29/UE asupra drepturilor apărării

În vederea transunerii în dreptul intern a Directivei 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului¹, a fost adoptată Ordonanța de urgență nr. 18/2016 pentru modificarea și completarea Legii nr. 286/2009 privind Codul penal, Legii nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală, precum și pentru completarea art. 31 alin. (1) din Legea nr. 304/2004 privind organizarea judiciară².

Scopul declarat al Directivei a fost „adoptarea unor măsuri de protecție a siguranței victimelor și a membrilor familiilor acestora împotriva victimizării secundare și repetate și a intimidării și răzbunării, inclusiv împotriva riscului unor vătămări emoționale sau psihologice, și de protecție a demnității victimelor pe durata audierilor și în momentul depunerii mărturiei”.

Pentru atingerea scopului declarat, au fost introduse alin. (9) și (10) ale art. 111 C. pr. pen. ce instituie obligația procedurală pozitivă a organului judiciar care a înregistrat o plângere cu privire la săvârșirea unei infracțiuni de a proceda de îndată la audierea persoanei vătămate, iar dacă acest lucru nu este posibil, audierea trebuie realizată ulterior depunerii plângerii, fără întâzieri nejustificate. Suplimentar, se precizează că declarația persoanei vătămate constituie mijloc de probă în procesul penal, chiar dacă a fost administrată înainte de începerea urmăririi penale.

Reglementarea anterior expusă constituie o transpunere a dispozițiilor art. 20 din Directivă care stipulează astfel: „Fără a se aduce atingere dreptului la apărare și în conformitate cu normele privind marja de apreciere a instanțelor, statele membre se asigură că pe durata cercetărilor penale: (a) audierile victimelor se desfășoară fără întâzieri nejustificate, de îndată ce autoritatea competentă a înregistrat o plângere cu privire la săvârșirea unei infracțiuni; (b) numărul audierilor victimelor este cât mai redus cu putință, iar audierile au loc numai atunci când sunt strict necesare pentru desfășurarea cercetării penale”.

Se constată, așadar, că prin normele europene, transpuse la nivel național, se instituie o excepție de la regula conform căreia probele se administrează în cursul procesului penal, după începerea urmăririi penale *in rem*, declarația persoanei vătămate urmând a fi administrată imediat după sesizarea organului judiciar.

Audierea persoanei vătămate la momentul formulării plângerii reprezintă expresia celerității cu care trebuie să acționeze organele de cercetare penală, fiind totodată o măsură de natură să atribuie claritate acuzației, persoana vătămată fiind plasată în momentul relatării cât mai aproape de momentul săvârșirii faptei.

Cu toate acestea, măsura este de natură să aducă atingere drepturilor apărării, din moment ce declarația persoanei vătămate, administrată în condiții lipsite de contradictorialitate, ar putea fundamenta o soluție de condamnare.

Astfel cum rezultă din textul art. 20 din Directivă, o asemenea modalitate de administrare a declarației persoanei vătămate trebuie să nu aducă atingere dreptului inculpatului la apărare, astfel că în cele ce urmează, urmează a se analiza în ce măsură legislația națională conține remedii suficiente de natură a suplini imposibilitatea suspectului și ulterior a inculpatului sau a avocatului acestuia de a adresa întrebări persoanei vătămate la momentul audierii sale.

În doctrină, măsura administrării mijlocului de probă constând în audierea persoanei vătămate, anterior începerii urmăririi penale, a fost criticată din perspectiva încălcării art. 6 din Convenție privind dreptul la un proces echitabil și implicit a dreptului la apărare, argumentându-se că se deschide porțița condamnării inculpatului în baza unui mijloc de probă care a fost administrat înafara procesului penal³. Suplimentar, s-a arătat că reglementarea în discuție se îndepărtează inclusiv de la filosofia procedurii penale interne, construită în jurul ideii că probele se strâng în cursul urmăririi penale, iar posibilitatea

¹ Publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, seria L, nr. 315/57 din 14 noiembrie 2012, www.europa.eu.

² Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I nr. 389 din 23 mai 2016, <https://idrept.ro/?Form=legislatie&Search=yes&Section=91&DocumentNumber=304&DocumentYear=2004>.

³ M.C. Graur, *Posibilă neconstituționalitate a dispozițiilor art. 111 alin. (10) Cod procedură penală privind audierea persoanei vătămate*, www.juridice.ro.

administrării unui mijloc de probă anterior demarării urmăririi penale *in rem* se apropie de instituția actelor premergătoare, existentă în legislația anterioară și intens criticată.

Chiar dacă sunt, într-adevăr, de natură să creeze dificultăți apărării, contrar celor susținute în doctrină, apreciez că dispozițiile art. 111 alin. (10) C. pr. pen nu pot fi contrare Convenției Europene din moment ce acestea au fost edictate tocmai în vederea transpunerii unei norme europene.

Aceasta în condițiile în care potrivit paragr. 53 din Preambulul Directivei, pentru a evita riscul de victimizare secundară și repetată sau de intimidare și răzbunare din partea autorului infracțiunii ori ca urmare a participării în procedurile penale, se recomandă ca interacțiunea cu autoritățile competente să fie cât mai simplă, limitându-se în același timp numărul interacțiunilor inutile dintre acestea și victimă, de exemplu prin înregistrarea pe suport video a audierilor și prin permiterea utilizării acestora în fața instanței.

De altfel, chiar și art. 113 alin. (4) C. pr. pen. prevede că reaudierea persoanei vătămate are un caracter excepțional, urmând a se realiza numai dacă acest lucru este strict necesar pentru desfășurarea procesului penal.

Atât pentru a nu se aduce atingere dreptului la apărare al suspectului și al inculpatului din perspectiva art. 6 par. 3 lit. d) din Convenție, cât și pentru a proteja persoana vătămată împotriva riscului de victimizare secundară și repetată, apreciez că ori de câte ori audierea persoanei vătămate se realizează anterior începerii urmăririi penale, aceasta ar trebui în mod obligatoriu înregistrată prin mijloace tehnice audiovideo, indiferent dacă persoana vătămată este minor sau major, încadrându-se în ipoteza prevăzută de art. 111 alin. (4) C. pr. pen. în care organele de judicare trebuie să o aprecieze ca fiind necesară pentru buna desfășurare a procesului penal.

Într-o atare ipoteză, înregistrarea audiovideo a declarației persoanei vătămate constituie o garanție atât a echității procedurii, prin aceea că permite contestarea credibilității și fiabilității declarației persoanei vătămate ulterior vizionării acesteia de către inculpat, dar și o garanție împotriva victimizării repetate și secundare a persoanei vătămate.

În subsidiar, dacă înregistrarea audiovideo a declarației persoanei vătămate nu este suficientă pentru exercitarea efectivă a drepturilor apărării, se poate proceda la reaudierea acesteia în condiții de contradictorialitate, în special atunci când apărarea relevă carențe în relatarea victimei sau aspecte de natură să ridice suspiciuni cu privire la sinceritatea acesteia.

Importanța înregistrării audiovideo a declarației persoanei vătămate se remarcă îndeosebi în cazul infracțiunilor care aduc atingere integrității și libertății sexuale, pentru care probatoriul prezintă o specificitate prin aceea că soluția pronunțată se bazează într-o proporție majoritară pe evaluarea credibilității persoanei vătămate, datorită contextului în care, de regulă, acestea sunt săvârșite, în lipsa martorilor.

3. Audierea anticipată

Pentru a concilia dreptul persoanei vătămate la protecție împotriva victimizării repetate și secundare și dreptul la apărare al inculpatului, Ordonanță de urgență nr. 18/2016 a reglementat instituția audierii anticipate care se aplică ori de câte ori procurorul apreciază că evitarea audierii repetate pe parcursul procesului este în interesul persoanei vătămate, a părții civile și inclusiv a martorului minor. Această instituție reprezintă o modalitate jurisdicțională de administrare a probei pe parcursul urmăririi penale, de sorginte italiană, caracterizată prin contradictorialitate și oralitate, în contextul căreia judecătorul poate conferi valoare probantă deplină probelor administrate în cursul urmăririi penale, care nu mai pot fi readministrate în cursul judecății.

Fiind expresia principiului contradictorialității, procedura audierii anticipate în fața judecătorului de drepturi și libertăți se aplică și atunci când există riscul imposibilității audierii persoanei vătămate, părții civile, persoanei responsabile civilmente sau a martorului în cursul judecății, pentru a da posibilitatea suspectului, inculpatului sau avocatului acestuia să adreseze întrebări de natură să demonteze acuzația formulată sau să pună la îndoială credibilitatea celui audiat.

În acest caz, este vorba despre o imposibilitate obiectivă de audiere, generată de factori cum ar fi vârsta, starea de sănătate, deplasarea în străinătate pe o perioadă îndelungată a celui ce urmează a fi audiat, iar nu despre o imposibilitate psihică ce rezultă din teama pe care o resimte persoana interogată față de acuzat sau față de implicațiile unui proces penal, pentru aceasta din urmă fiind prevăzute mecanisme specifice de audiere a martorilor protejați sau vulnerabili⁴.

Raportat la scopul reglementării instituției audierii anticipate, aceasta nu poate fi urmată înainte de efectuarea în continuare a urmăririi penale față de suspect⁵.

În cadrul acestei proceduri, suspectul și inculpatul au dreptul de a participa la audiere și de a adresa întrebări persoanei vătămate, părții civile, părții responsabile civilmente sau martorului, întocmai ca în cursul judecății, dat fiind faptul că audierea cel mai probabil nu va mai avea loc în această din urmă etapă.

Așa fiind, se prevede în mod expres că această modalitate specială de audiere are loc în fața judecătorului de drepturi și libertăți, cu citirea părților și a subiecților procesuali principali și cu participarea procurorului. Audiarea anticipată în faza urmăririi penale trebuie să asigure, raportat la rațiunile instituirii procedurii, aceleași garanții ale dreptului la apărare, inclusiv dreptul de a interoga martorii acuzării, pe care le-ar avea inculpatul în ipoteza administrării probei testimoniale în cursul judecății, întrucât procedura trebuie să țină seama nu doar de interesele statului în acuzare, ci și de dreptul la un proces echitabil recunoscut suspectului sau inculpatului.

Declarația obținută în procedura audierii anticipate are valoare probantă necondiționată, fiind administrată în cursul urmăririi penale, dar în fața unui judecător, astfel că poate fundamenta o soluție de condamnare, chiar dacă aceasta nu va mai fi readministrată în cursul cercetării judecătorești, fiind asimilată unei probe obținute în cursul judecății. În accepțiunea Curții Europene, citirea în cursul judecății a declarațiilor date în faza urmăririi penale nu este o garanție suficientă pentru prezervarea dreptului la apărare al inculpatului, dacă instanța nu a depus suficiente diligențe pentru readministrarea probatoriului.

4. Manifestarea egalității procesuale prin dreptul de a adresa întrebări și de a participa la audierea persoanei vătămate

La nivelul Codului de procedură penală, garanțiile aferente egalității de șanse sunt recunoscute suspectului și inculpatului în dispozițiile art. 78 și 83 C. pr. pen. Analizând comparativ drepturile recunoscute în favoarea suspectului sau inculpatului și drepturile recunoscute în favoarea persoanei vătămate sau părții civile în cuprinsul art. 81 și 85 C. pr. pen., doctrina⁶ a identificat o omisiune regretabilă. Astfel, în timp ce persoanei vătămate și părții civile li se recunoaște expres dreptul de a adresa întrebări inculpatului, martorilor și experților, drept cu relevanță din perspectiva art. 6 paragr. 3 lit. d) din Convenție ce constituie o reflexie a egalității de arme, dreptul de a adresa întrebări subiecților procesuali nu se enumeră și printre drepturile recunoscute în favoarea suspectului sau inculpatului. S-a considerat, astfel, că se creează premisele inegalității de arme procedurale între suspect/inculpat și persoana vătămată/partea civilă care se înlătură prin aplicarea art. 20 din Constituție privind prevalența dreptului Uniunii Europene. Într-o atare ipoteză, suspectul sau inculpatul ar avea dreptul de a adresa întrebări persoanei vătămate, martorilor și experților atât în cursul urmăririi penale, cât și în cursul judecății, în virtutea dreptului unional care se aplică cu prioritate⁷.

Orientarea Curții Constituționale nu a fost însă în același sens. Curtea a constatat că dispozițiile privind dreptul persoanei vătămate de a adresa întrebări inculpatului, martorilor și experților și cele privind dreptul persoanei vătămate de a fi ascultată în cursul urmăririi penale sunt constituționale în

⁴ A se vedea art. 125-130 C. pr. pen.

⁵ I. Neagu, M. Damaschin, A. V. Iugan, *Codul de Procedură Penală adnotat*, Editura Universul Juridic, București, 2018.

⁶ V. Pașca, *Principiul egalității armelor în procesul penal român – O realitate sau o ficțiune?* în Revista Universul Juridic nr. 8/2016.

⁷ C.E.D.O., *Bobeș c. României*, hotărârea din 9 iulie 2013, www.echr.coe.int. Curtea a constatat încălcarea egalității armelor prin aceea că inculpatul nu a avut posibilitatea de a adresa întrebări persoanei vătămate care a formulat plângerea penală ce a stat la baza condamnării sale.

raport cu critica referitoare la imposibilitatea inculpatului de a pune întrebări persoanei vătămate, inclusiv în cadrul audierii sale în cursul urmăririi penale⁸.

Pentru a ajunge la această concluzie, s-au avut în vedere prevederile Directivei 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului, a cărei transpunere în dreptul intern era obligatorie.

În vederea protejării victimei infracțiunii, directiva obligă statele membre să reglementeze procedurile penale astfel încât „să se evite contactele dintre victimă și membrii familiei acesteia, pe de o parte, și autorul infracțiunii, pe de altă parte”, indicând soluția citării pentru audiere, în momente diferite, a victimei și a autorului infracțiunii pentru a evita riscul victimizării secundare și repetate sau de intimidare și răzbunare din partea acestuia din urmă. De altfel, art. 18 din Directivă impune statelor membre obligația de a adopta „măsuri de protecție a siguranței victimelor și a membrilor familiilor acestora împotriva victimizării secundare și repetate și a intimidării și răzbunării, inclusiv împotriva riscului unor vătămări emoționale sau psihologice, și de protecție a demnității victimelor pe durata audierilor și în momentul depunerii mărturie”.

Fiind puse în balanță două drepturi deosebit de importante – dreptul la protecție al victimelor infracțiunii și dreptul la apărare al inculpatului –, s-a arătat că reglementarea actuală oferă un echilibru între cele două prin aceea că în timp ce persoana vătămată are dreptul de a adresa întrebări suspectului sau inculpatului, în favoarea acestuia din urmă, sunt dispozițiile art. 92 alin. (1) C. pr. pen. care stabilesc dreptul avocatului suspectului sau inculpatului de a asista la efectuarea oricărui act de urmărire penală, inclusiv audierea persoanei vătămate, exceptând procedeele probatorii expres menționate care reclamă confidențialitate.

În același sens este și Decizia Curții Constituționale nr. 633 din 12 octombrie 2018⁹, prin care examinând în controlul *a priori* dispozițiile art. 1 pct. 41 din Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală, precum și pentru modificarea și completarea Legii nr. 304/2004 privind organizarea judiciară, care instituiau dreptul inculpatului de a fi încunoștințat cu privire la data și ora efectuării actului de urmărire penală ori a audierii realizate de judecătorul de drepturi și libertăți și implicit, posibilitatea acestuia de a participa personal la efectuarea oricărui act de urmărire penală, a constatat că acestea sunt neconstituționale, întrucât încalcă dreptul la un proces echitabil și prevederile art. 148 alin. (2) din Constituție, care stabilesc caracterul obligatoriu al dreptului european. În considerentele acestei decizii, instanța de contencios european a arătat că prin reglementarea dreptului inculpatului de a participa personal la efectuarea oricărui act de urmărire penală, legiuitorul ignoră efectul intimidant pe care prezența sa la audierile martorilor sau ale persoanei vătămate l-ar putea avea asupra cercetării penale, destabilizând caracterul echitabil al procesului penal.

5. Concluzie

Cadrul legislativ actual creează premisele îmbinării armonioase în practică a drepturilor apărării cu drepturile recunoscute în favoarea victimelor infracțiunii. Persoana vătămată prin săvârșirea faptei penale este audiată pe cât posibil, imediat după formularea plângerii, iar reaudierea are întotdeauna un caracter excepțional, în timp ce pentru exercitarea efectivă a dreptului la apărare, înregistrarea audiovideo a declarației persoanei vătămate nu numai că este posibilă, dar este și recomandată. Audierea persoanei vătămate în cadrul procedurii audierii anticipate este, deopotrivă, benefică acesteia întrucât fiind administrată în cursul urmăririi penale, în fața judecătorului de drepturi și libertăți, declarația sa poate fi folosită pentru a fundamenta o soluție fără a mai fi readministrată în cursul judecății, cât și acuzatului, care datorită valențelor de contradictorialitate ale procedurii, poate adresa întrebări persoanei vătămate de natură să pună la îndoială credibilitatea sa.

⁸ Curtea Constituțională, *Decizia nr. 121 din 2 martie 2021*, publicată în Monitorul Oficial nr. 715 din 20 iulie 2021, www.ccr.ro.

⁹ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1020 din 29 noiembrie 2018, https://www.ccr.ro/jurisprudenta-decizii-de-admitere/?anul_postului=2018&_page=2.